

KUŞADASI BAHÇECİK , DEĞİRMENDERE VE URGANCI SU KEMERLERİ

Adı : Kuşadası Urgancı su kemeri
Tescil tarihi: 11.121.976
Sayı : 266
Pafta No : 91 Ada, 29-78 parsel
Tescil eden kurum: Türkiye Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu ¹

Eski çağlardan beri en konulardan biri kentlerin su ihtiyaçlarının karşılanması idi. Çoğu zaman bileşik kaplar teorisi ile su kilometrelerce uzaklıktaki kaynaklardan şehirlere ulaştırılırdı. Bu amaçla kullanılan su yolları ve su kemerleri Anadolu'yu gerçek bir açık hava müzesi haline getirmiştir. Efesin yüzyıllarca su ihtiyacını karşılayan 4 ana su kemeri vardır ve bunlardan biri olan Bahçecik boğazı su kemerleri ilçemizin sınırları içindedir. Daha sonra bu su kemerleri ayrı bir kolla Pygela antik kentinin su ihtiyacını karşılamış, Bizans döneminde de sarnıçlar ilave edilmiştir. Osmanlı döneminde ise tünelden sonraki bölümü çevrilerek kentin su ihtiyacı karşılanmıştır. Urgancı su kemeri ise Osmanlı döneminde yapılmış ve kente su getirmek için kullanılmıştır. Kuşadası belediyesi tarafından restore edilen su kemeri Bel kop evleri yakınında ve stadyumun tam karşısında yer almaktadır.²

Bahçecik Boğazında Su kemerlerinin Geçidi ³

Selçuk'tan Kuşadası'na doğru seyrederken Pamucak Mevkii'ni geçip Pygale'ye doğru yaklaşırken, yolun hemen üst düzleminde ve güney doğu yönünde uzayıp giden bir dizi duvar parçası dikkat çeker. Zaman zaman onu kesen vadilerle kesikliğe uğrasa da, daha ilerideki Bahçecik Boğazı yönünde duvar izleri devam eder. Bu izler, aslında Antik Efes Kenti'ni besleyen İlk çağ'daki 4 önemli suyolundan birisi olan Değirmendere-Efes suyolunun parçalarıdır. Bugünkü rotamızın çoğunu bu suyolunun parçaları ve onu kesen vadilerdeki su kemerleri oluşturmaktadır.

¹ Türkiye Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu

² Murat Saraç, Su kemeri, Kuşadası envanteri, Kuşadası belediyesi 2013, sayfa 36

³ İbrahim Fidanoğlu, Bahçecik boğazında su kemerlerinin geçidi, <http://dagakactim.blogspot.com/2015/04/efesin-su-yollari-degirmendere.html>, erişim tarihi 13.02.2018

“*Değirmendere (Kenchrios) Suyolu*; Efes’in güneybatısında Kuşadası yakınındaki Osmanlı döneminden beri Kuşadası’na iletilen *Değirmen boğazı* pınarlarının suyunu, bazı kesimlerde kısmen kayaya oyulmuş, kargir bir mecrayla ileten, 43 km uzunluğunda bir sistemdir. Bazıları tek açıklıklı su kemerleriyle geçgideki vadiler aşılmıştır. Bu suyunun M.Ö. 1.yüzyıldan kaldığı ve “*aqua iulia*” olarak anılan su yolu olduğu söylenebilir. *Avusturya Arkeoloji Enstitüsü*’nün *Efes Kenti’nin suyolları* ile ilgili bölümde Değirmendere su yolundan en genç ve en uzun su yolu olarak söz ediliyor. *Değirmendere* su yolu, Davutlar yakınlarındaki *Değirmen Boğazı* su kaynaklarından Kuşadası’na; oradan Bahçecik Boğazı yoluyla sahil bandına kadar taşınmakta; daha sonra da yine tüneller ve kemerler aracılığıyla Bülbül Dağı’nın etrafını dolaşarak *Arvalya* denen mevkiden Efes’e kadar uzanmaktadır. Toplamda yaklaşık 43 km.lik bir uzunluğa sahip su yolunun, esas olarak *Bahçecik Boğazı*’nda yer alan kanalları ve içerele giren vadileri aşmak için kullanılan 5 kemer çevresinde dolaştık. Bu kemerlerden en büyüğü olan *Başkemer*, Kirazlı-Kuşadası karayolu üzerinde yer alıyor. 11.yy.da Cenevizliler döneminde onarımdan geçirilmiş olan çok açıklıklı kemer, Kuşadası’na beslenen suyun geçtiği önemli bir köprü görevi görmekteydi. Sahil bandını takip ederek güneydoğu yönünde Bahçecik Boğazı’na yönelen Değirmendere su yolunun bu bölümü, yürüyüş çizgimizden rahatlıkla izlenebiliyordu. Suyolunun ilk kemerine yaklaşık olarak bu bölgede ulaştık. *Adamtolu Boğazı* olarak adlandırılan mevkideki kemere ulaşmak için dağa doğru yaklaşık 500 metre kadar yürüdük. Kemer tek açıklıklı olup, *Bahçecik Boğazı* yöresindeki en geniş kemer açıklığına sahip su kemeriydi. Kuşadası’ndaki otellerin çoğu yazın bu vadiden borular ve tankerlerle su çekerlermiş ve bu çeşmenin suyu bölgede meşhurmüş. Kısa sohbet sonrası köylüyle vedalaşarak yola devam ettik. Biraz ilerleyince; dağa doğru giren vadinin üzerinde bir başka kemer ile karşılaştık. Efes Kenti’nin Tarihi Suyolları isimli makalede *Didar Kemer* olarak adlandırılan bu kemer de tek açıklıklı ve daha iyi durumdaydı. Yerel malzemeden kısmen moloz taş, kısmen de kesme taş kullanılarak örülmüş kemer duvarları, sapasağlam ayaktaıdı. Boğazın iyice daraldığı noktada üçüncü kemere; *Bahçecik Boğazı Kemer*’ ne ulaştık. Bu kemer, diğer ikisine göre daha büyük ve yüksekti; ancak harap durumdaydı. Vadinin iki yakasını çok açıklıklı bu kemerle aşan su yolu, bu noktadan itibaren kuzeybatıya ve denize doğru yönelerek *Saklı kemer*, *Kırlangıç* ve *Killikdere* Mevkilerini takiben Kuşadası’na doğru ilerlemekteydi. *Bahçecik Boğazı*’nda bulunduğumuz noktadan su yolunun geriye dönüşü ve Kuşadası’na doğru ilerleyişi rahatlıkla izlenebiliyordu.

Kuşadası Su Kemerleri

Günümüzde sofraya gelen ekmeğin yapılışı teknolojinin gelişimiyle birlikte kolaylaştığından, her sabah fırından ya da marketten kolaylıkla alabiliyoruz artık. Şimdiki çocuklar ise büyük babalarının ekme yapmak için neler çektiklerini, ekmeğin sofraya gelmesi için neler yapıldığı konusunda fazla bilgiye sahip

değiller. Roma Dönemi'nden yakın tarihimize kadar, tahılın su gücünden faydalanarak un haline getirildiği su değirmenlerinden Kuşadası'nda da vardı. Kuşadası'nda adını bu yapılardan alan "Değirmendere" bölgesinde, suyun gücünü kullanarak yöre insanlarına hizmet vermiş bilinen 9 su değirmeni bulunmaktaydı. Değirmendere'de bir zamanlar 9 adet su değirmeninin bulunması bölgenin su kaynakları açısından ne kadar zengin olduğunu da göstermektedir. Bu değirmenler Kuşadası ve etrafındaki bölge insanının un ihtiyacını karşılamak için gece gündüz çarklarını sürekli döndürmüşlerdir. Değirmendere bölgesinde yaptığımız araştırmada isimleri yöre insanlarından alınan Alyanak Değirmeni, Çam Değirmeni, Cemal'in Değirmeni, Baş Değirmen, Ak Değirmen, Rum Değirmeni ve adı bilinmeyen 2 değirmenden geriye ufak tefek kalıntılardan başka hiçbir izin kalmadığını gördük. Kuşadası, Yayla köy, Soğucak, Kirazlı ve yöredeki Yörüklerin un ihtiyacını karşılamak için 1960'lı yıllara kadar çalışmasını sürdüren ve adını hemen yanındaki Değirmendere'nin kıyısındaki kargılardan aldığı söylenen Saz Değirmeni'nin bugüne kadar ayakta kalmayı başaran tek değirmen olduğunu tespit ettik. Yeni yolların yapılması, traktörlerin ve ulaşım araçlarının çoğalması ve teknoloji değirmenlerinin çıkmasıyla birlikte, su değirmenleri tek tek kapanmışlar, 1985 yılına kadar suyu akan Saz Değirmeni'nin suyu bir daha akmaz olmuş. "Taşıma Suyu Değirmen Dönmez" ve "Nerden Geliyor Bu Değirmenin Suyu" gibi deyimler halk arasında sık kullanılır. Saz Değirmeni de yıllarca Değirmendere'nin su kaynaklarından beslenmiş, bir zamanlar coşkuyla akan Değirmendere'nin suları günümüzde sadece yağmurlu havalarda cılız bir şekilde akar olmuş. Son 30-40 yıl önceye kadar Saz Değirmeni'ne kadar gelen sular, çeşitli nedenlerle kesilmiş ve yıllarca akan suların kanalları artık kurumuş. Su gücü ile çalışan değirmenler bölge tarihlerinin ve kırsal peyzajlarının önemli parçaları olarak, Akdeniz ve Ege çevresindeki ülkelerde gelecek kuşaklara aktarılması için koruma altına alınıp, restore edilmektedir. Yakın bölgemizde çoğu tarihten silinen ve birkaç yerde kalıntıları kalan Karaca hayıt Köyü'ndeki Dimitri'nin değirmeniyle, Kuşadası Değirmendere bölgesindeki Saz Değirmeni, harap halde olmalarına rağmen bütününe yaklaşık bir şekilde tüm özelliklerini koruduğu görülmektedir. Günümüzde kentler tarihi, sosyal ve kültürel yapıları ve eserleriyle kimlik kazanırlar. Kuşadası'nda artık buğday öğütmek için bu değirmenlere ihtiyacımız yok. Ancak bugünkü kuşaklara suyun etkin biçimde binlerce yıldır nasıl kullanıldığını, eski insanların ekmeklerini yapmak için suyun gücünden nasıl yararlandıklarını, eski usullerle buğdayın nasıl öğütüldüğünü anlatan çok önemli yapılar olması nedeniyle mutlaka korunmalıdır. Ayrıca bir turizm kenti olan Kuşadası'nın, alternatif turizm etkinliklerinden doğa turizmiyle bünyesindeki birçok doğal ve kültürel değerlerinden yararlanması gerekir. Saz Değirmeni de bu gibi etkinliklerin durak noktalarından birisi olabilir. Saz Değirmeni'nin hemen arkasındaki bir menengiç (çitlembik- bittım) ağacının altında bulunan eski bir mezar, doğal bir anıt gibi asırlardır ayakta kalabilen bu ağacı mistik hikâyeleri sayesinde korumuş. Kuşadası'nın nemli ağaç türleri arasında bulunan bu menengicin altında yatan kişinin kimliği konusunda ayrıntılı bir bilgi bulunmamakta, halk arasında Murat Dede'nin yatırısı olarak bilinmektedir.

Baş ve ayakucunda antik taşların olması, bilim insanlarının çözebileceği birer bulgudur. Kuşadası tarihinde bir döneme damgasını vuran Değirmendere bölgesindeki su değirmenleri, son 40–50 yıldır terk edildiklerinden, bakımsız ve onarımdan yoksun kalmışlar ve hemen hepsi tahrip olarak tarihten silinip gitmişlerdir. Kilometrelerce at deve ve eşek sırtında getirdikleri buğdayların öğütülmesini sıraya girerek bazen günlerce bu değirmende kalan yöre insanları, hayvanlarını değirmenin içindeki damda bulunan yemliklere bağlayarak hem onların dinlenmelerini hem de beslenmelerini sağlamışlar. Kendileri de diğer gelenlerle dostluklar oluşturarak, birbirlerine başlarından geçen acı tatlı hikâyeleri, gördükleri ve yaşadıkları güzellikleri, yazılı bir kayıt olmadığından arkasından gelen kuşaklara aktaramadan bu dünyadan göçüp gitmişlerdir. Buraya yıllarını veren insanların ve buğdaylarını öğütmek için değirmene gelenlerin yaşadıkları ve tecrübeleri kendileriyle yok olup gitmiş olsa da, geride sağlam taşları üzerinde duran Saz Değirmeni ayakta kalmış. Saz Değirmeni her ne kadar doğa koşulları nedeniyle ve bakımsızlıktan çatı bölümü ve ahşap aksamı tahribat görmüşse de, duvarlarının sağlamlığı ve bazı aletlerinin iş yapabilirliğiyle restore edilerek turizm kapsamında işlevlendirilebilir. Amerika ve Avrupa’da 1960’lı yıllardan itibaren, işlevini yitiren su değirmenlerinin turizme yönelik kullanımlarda değerlendirildiği bilinmektedir. Bu tür yapıların Kuşadası geçmişinin kültür değerlerine ait birer belge niteliğinde eserler olduğu unutulmamalıdır. Defîne tutkunları daha fazla zarar vermeden bir an önce Saz Değirmeni için koruma tedbirleri başlatılmalıdır. Etrafındaki tarlalar ve zeytin bahçeleri arasında, mangutaların içinde antik bir yerleşim yeri gibi duran Saz Değirmeni ’ne mutlaka sahip çıkılmalıdır.⁴

⁴ . Kuşadası Su kemerleri, Kuyeta Kuşadası Yerel Tarih Dergisi Mart 2012 sayısı